

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Typologie van de representatieve organen in Europa tijdens de late middeleeuwen

Blockmans, W.P.

Citation

Blockmans, W. P. (1974). Typologie van de representatieve organen in Europa tijdens de late middeleeuwen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/1894>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/1894>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Typologie van de volksvertegenwoordiging in Europa tijdens de late middeleeuwen

De studie van politieke systemen in het verleden wint in hoge mate aan belang wanneer zij zich niet beperkt tot als uniek beschouwde fenomenen, maar integendeel door vergelijking in ruimte en tijd de konstanten aan het licht poogt te brengen die steeds een rol hebben gespeeld, en dat ook nog in de huidige wereld doen. Het heeft niet ontbroken aan initiatieven tot komparatieve benadering, vooral van instellingengeschiedenis. Ongeveer gelijktijdig werden in de dertiger jaren met dit doel twee organisaties opgericht, waarvan de realisaties tot heden toe indrukwekkend kunnen genoemd worden. Regelmatig hadden internationale colloquia plaats die hun neerslag vonden in monumentale reeksen publikaties. Professor John Gillissen, onder wiens impuls de *Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions* reeds geruime tijd aan haar zeer ruim opgevat programma werkt, maakte onlangs de balans op van deze 35-jarige aktiviteit¹. Daarin zet hij grondig de toegepaste methoden uiteen, maar wijst hij tevens uitvoerig op de moeilijkheden die een wijde komparatieve behandeling in de weg staan. Niettemin handhaaft Gilissen zijn doelstelling in vier etappen:

1. definitie van de bestudeerde instelling(en)
2. opsporen van de essentiële konstituerende elementen
3. typologisering
4. vaststelling van de dominanten in de evolutie².

Het tweede organisme dat zich verdienstelijk heeft gemaakt voor een komparatieve behandeling van de instellingengeschiedenis is de *International Commission for the History of representative and parliamentary Institutions*³. Vóór de wereldoorlog was de Commissie duidelijk doelgericht, daarna miste haar aktiviteit samenhang.

Wanneer we ons toespitsen op de representatieve instellingen, waaraan ook de *Société Jean Bodin* veel aandacht wijdde⁴ dan kunnen we ons verheugen in de

¹ J. Gilissen, *Histoire comparée du droit. L'expérience de la Société Jean Bodin*, in: M. Rotondi, *Inchieste di Diritto Comparato*, II (Padua, 1973) pp. 256-297. De *Société Jean Bodin* publiceerde van 1937 tot 1973, 30 lijvige boekdelen en heeft er thans nog 6 ter perse; de lijst komt voor op pp. 259, n. 5 en 260-261, n. 8 van het aangehaald artikel.

² A.a., pp. 277-278, uitgewerkt op pp. 282 vlg.

³ Van 1937 tot 1973 publiceerde zij 43 boekdelen, waarvan de lijst in elk exemplaar voorkomt, alsook in elk deel van de Belgische sub-reeks *Standen en Landen*. Een aantal items zijn louter overdrukken van elders gepubliceerde werken.

⁴ *Gouvernés et gouvernants, Recueils de la Société Jean Bodin*, XXII tot XXVII (Brussel, 1965-68); de synthese voor het middeleeuwse en moderne deel werd geschreven door E. Lousse, *Gouvernés et gouvernants en Europe occidentale durant le bas moyen âge et les Temps modernes. Rapport général*, in dl. 3, pp. 7-48. Voor de hedendaagse periode is er helemaal geen synthesepoging.

ontzaglijke massa gegevens uit zeer verschillende konteksten die aldus werd verzameld. Dit materiaal bleef evenwel nog te sterk op het specifieke berusten, en de lofwaardige pogingen tot opsporen van de essentiële konstituerende elementen, van een typologie en van de evolutieve dominanten, dienen als onvoldoende te worden beschouwd. Daarom achten we een nieuwe komparatieve benadering zinvol, temeer daar we ons hierbij ook op belangrijke, nog niet gepubliceerde gegevens betreffende de Nederlanden kunnen steunen.

1. *Definitie van het studieobject*

De eerste vraag die opheldering vereist, is van terminologische aard. 'Representatieve organen' is de meest precieze, maar nogal omslachtige uitdrukking voor het geheel van instellingen dat het onderwerp van beschouwing vormt. We beklemtonen inderdaad het geheel, omdat we het betreuren dat de meeste auteurs zich hebben beperkt tot de studie van een bepaald orgaan, abstraktie gemaakt van de andere waarmee het in korrelatie stond. Dit leverde vanzelfsprekend een eenzijdig, onvolledig, zoniet vervalst beeld op. Het is duidelijk dat een goed begrip van een superstructuur het onderzoek vergt van de ondergeschikte structuren; zo zal men de werking van bv. de Staten-Generaal in een Ancien-Régime kontekst enkel kunnen verklaren met betrekking tot de provinciale statenvergaderingen en tot de lokale mandaatgevers. Derhalve dient het onderzoek zich uit te strekken van de meest rechtstreekse vormen van vertegenwoordiging van onderdanen inzake politieke besluitvorming (in casu de besturen van gilden) tot de hoogste emanaties, die pretenderen het geheel van de onderdanen te vertegenwoordigen tegenover de hoogste overheid.

'Volksvertegenwoordiging' geniet onze voorkeur om diverse redenen; op praktisch vlak al wegens zijn gebaldheid. Die term bevat ook een inhoudelijk aspekt, dat de aard en de richting van de vertegenwoordiging aanduidt. De representatieve organen pretenderen immers steeds op te treden in naam van een ganse populatie, en beslissen in feite in haar plaats. Het attriboot 'volks' is daarom in een middeleeuwse kontekst niet minder toepasselijk dan heden. Als term uit het hedendaagse taalgebruik drukt hij uit dat de vraagstelling van de historicus funktie is van zijn eigen tijdsomstandigheden; het bewustzijn daarvan helpt hem zijn begrippenapparaat te ontdoen van typisch eigentijdse inhouden, teneinde het tot zijn wezens-trekken te herleiden. Zo beschermt dit woordgebruik tegen het bevooroordeeld toepassen van een – al dan niet reëel – concept, eigen aan één samenleving, op een andere.

Dit laatste is onbetwistbaar gebeurd met termen als 'standenvertegenwoordiging', 'korporatieve organisatie' en 'statenvergaderingen', die door de voorgaande auteurs werden gehanteerd⁵. Deze termen passen een vóórondersteld concept toe op de bestudeerde samenlevingen. Die noties zijn niet kenmerkend voor de pre-industriële maatschappij, en geven derhalve aanleiding tot een vervormende inter-

⁵ Let bv. op de titels van en in de vooroorlogse bundels van de *Etudes présentées à la Commission pour l'histoire des assemblées d'Etats* (N.B. deze laatste twee woorden staan voor 'representative and parliamentary institutions' in het Engels): I. *Histoire des Assemblées d'Etats*. II. en III. *L'organisation corporative*. 'La formation des ordres', 'Die Entstehung der Stände' enz.

pretatie. Hierbij hebben bepaalde eigentijdse politieke stromingen een ongelukkige invloed uitgeoefend⁶.

Het beeld van een maatschappelijke structuur van drie standen is immers ontstaan en verspreid in klerikale milieus omstreeks het jaar 1000. Op het ogenblik van zijn politieke toepassing beantwoordde het zeker niet aan de sociale realiteit, zoals werd aangevoeld door enkele laatmiddeleeuwse staatkundigen, die andere indelingen voorstonden⁷. Het is dan ook logisch dat de realiteit van de representatieve organisatie niet werd bepaald door die ideële structuur, waarvan nochtans de meeste auteurs zijn uitgegaan.

2. Essentiële konstituerende elementen

Vertegenwoordiging treedt op wanneer een overheid zich door de machtsconcentratie van haar ondergeschikten verplicht ziet de macht met hen te delen langs geïnstitutionaliseerd overleg. Dit impliceert dat de representatieve organen zich ontwikkelen in concentraties die reeds over voldoende middelen beschikken om voor zich rechten af te dwingen, maar nog in onvoldoende mate om zelf de macht totaal in handen te nemen, zodat zij nog afhankelijk blijven van de machtsstructuren van de overheid. In de praktijk veronderstelt de ontwikkeling van een volksvertegenwoordiging dus enerzijds een overheid die een reële macht bezit, anderzijds onderdanen die in staat zijn om zich te organiseren op dezelfde schaal als die overheid. De schaal kan lokaal, interlokaal, regionaal, interregionaal, landelijk en internationaal zijn.

Enkele voorbeelden zullen de geldigheid van deze factoren illustreren. De afwezigheid van een centraal gezag heeft in Italië vertegenwoordiging op een hoger dan regionaal vlak uitgesloten. Omgekeerd bleek een nationale representatie in Frankrijk niet leefbaar wegens de onvoldoende machts- en organisatiemiddelen van de onderdanen op landelijke schaal; op provinciaal vlak was dit wel mogelijk. In Engeland daarentegen waren op lange termijn beide factoren wel aanwezig.

De afwezigheid van bepaalde hogere vormen van volksvertegenwoordiging sloot de activiteit van de lagere hoegenaamd niet uit. Zo bleven doorheen het Ancien Régime de provinciale statenvergaderingen meestal funktioneren, zoals ook de lokale, vnl. stedelijke raden een representatieve rol vervulden in gebieden waar centrale machten zwak of onbestaande waren (Duitse rijkssteden, Noord-Italiaanse steden).

Willen we de analyse verder voeren tot de vraag naar de bestaansredenen van elk dezer vormen van representatieve activiteit, dan dienen we onze aandacht te richten op drie aspecten: de structuren, de organisatie en de functies. Daarbij dienen zoveel als mogelijk is op grond van de bestaande studies en het beschikbare

⁶ Deze opvattingen worden historiografisch belicht door P. Spufford, *The origins of the English Parliament* (London, 1967) pp. 43-46 en B. Guenée, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les Etats* (Parijs, 1971) pp. 302-308. Zij werden scherp bekritiseerd door J. Dhondt, 'Ordres' ou 'Puissances'. L'exemple des Etats de Flandre, in: *Annales. Economies-Sociétés-Civilisations*, 5 (1950) 289-291. In dit opzicht is het revelerend op te merken dat studies van E. Lousse, die tot voor kort de spilfiguur was van de International Commission, nog in 1960 in het Portugees werden vertaald: bv.: *Organização e representação corporativas*, z.pl.n.d. [Lissabon, 1960] en *Corporatismo antigo e moderno*, in: *Scientia Iuridica. Colloquio de Direito Corporativo e do Trabalho*, dl. VIII (1959) pp. 76-79.

⁷ Guenée, a.w., pp. 227-229.

materiaal, deze gegevens te worden gekwantificeerd, om de vergelijkbaarheid te bevorderen.

a. *Strukturen*

Terecht legde de Franse historicus Guenée er onlangs de nadruk op dat de dialoog tussen vorst en onderdanen enkel in die landen belangrijk en duurzaam is geweest, waar hij voorafgegaan en ondersteund was door een op het lokale vlak geïnstitutionaliseerde inspraak⁸. Hem stond daarbij vooral het Engelse voorbeeld voor ogen. Dit vindt evenwel bevestiging in Vlaanderen en Brabant, waar een lange traditie van deelneming aan het landsbeleid door poorters en grondbezitters de ruime betrokkenheid van de onderdanen en de stevige positie van de representatieve organen verklaart⁹. Omgekeerd werkte de geringe invloed van de plaatselijke algemene vergaderingen in Frankrijk de vervreemding van de Staten in de hand¹⁰.

De representatieve organen op stedelijk vlak werden vanuit het oogpunt van de volksvertegenwoordiging vooral belicht in de situaties van autonome steden. Grote raden, bestaande uit een honderdtal vertegenwoordigers van de diverse juridische en professionele geledingen van de bevolking, werden telkens gedubbeld door kleine raden met een tiental leden, onder wie de dekens van de meest invloedrijke gilden. Deze situatie werd vastgesteld in de grote steden van Noord-Italië¹¹, in de Zuidoostse rijkssteden¹², in de Zwitserse kantons¹³. Een gelijkaardige structuur kon worden aangetoond in Vlaanderen, en meer bepaald is gebleken dat deze grote raden in elke stad van betekenis de beslissingen namen die financiële implicaties inhielden voor de inwoners. In de grote steden, die zeer nauw bij het landsbeleid betrokken waren, kwamen de grote raden regelmatig en op zeer veel gebieden decisief tussenbeide, vermits nagenoeg elke beleidsoptie financiële gevolgen had (zowel wegens de fiskale weerslag van bv. economische, juridische of militaire maatregelen, als wegens de politieke eisen die verbonden werden aan geldelijke toelagen). Het is dan ook in die vergaderingen dat mandaten werden vastgesteld voor de vertegenwoordigers van de stad in besprekingen op het hoogste vlak, zodat daar een essentieel stuk besluitvorming inzake het landsbeleid plaats

⁸ A.w., pp. 184, 187.

⁹ J. Dhondt, *Les origines des Etats de Flandre*, in: *Standen en Landen*, I (1950) 1-52; R. van Uytven, *Standenprivileges en -beden in Brabant onder Jan I (1290-1293)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XLIV (1966) 413-456; R. van Uytven en W. Blockmans, *Constitutions and their application in the Netherlands during the Middle Ages*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XLVII (1969) 399-424.

¹⁰ F. Dumont en P. C. Timbal, *Gouvernés et gouvernants en France. Périodes du moyen âge et du XVIe siècle*, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 3 (*Recueils de la Société Jean Bodin*, XXIV, Brussel, 1966) pp. 225, 229-230.

¹¹ Y. Renouard en Ph. Braumstein, *Les villes d'Italie de la fin du Xe siècle au début du XIVe siècle*, 2 dln. (Parijs, 1969), II, pp. 494-495 (Venetie), 498-499 (Genua), 502-503 (Firenze), 512-514 (Milaan), 519-520 (Verona).

¹² P. Eitel, *Die oberschwäbischen Reichsstädte im Zeitalter der Zunft Herrschaft* (Stuttgart, 1970) pp. 57-66.

¹³ W. A. Liebeskind, *Les assemblées d'Etats de l'ancienne Suisse*, in: *Etudes présentées à la Commission internationale d'histoire des assemblées d'Etats* (verder afgekort als EPCIHAE) III (Leuven, 1939) p. 207; F. Gilliard, *Gouvernés et gouvernants dans la confédération helvétique des origines à la fin de l'Ancien Régime*, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 4 (*Recueils de la Société Jean Bodin*, XXV, Brussel, 1965) pp. 146-158.

had¹⁴. Ook buiten Vlaanderen heeft de tendens tot politieke integratie van de gilden gelijkaardige vormen van besluitvorming doen ontstaan; we noemen bv. Leuven¹⁵.

Algemene dorpsvergaderingen waren doorheen Europa een vrij verspreid fenomeen. Eerder uitzonderlijk strekte de rechtstreekse politieke vertegenwoordiging van de plattelandsbevolking zich verder uit dan het eigen dorp. Dit was wel het geval in gebieden met een sterk overwicht van de boerenbevolking, en waar deze niet scherp gescheiden was van de landadel. Zo bestond binnen het Duitse rijk een rechtstreekse deelname van de boerenstand aan de landelijke representatieve vergaderingen in Oost-Friesland, Beieren en Tirol¹⁶. In Zweden ontstond tijdens de 15e eeuw de *riksdag*, waarin de boeren als vierde stand vertegenwoordigd waren¹⁷. Wellicht de meest democratische regeringsvorm van de westerse middeleeuwen ontwikkelde zich bij de boeren van de Zwitserse hooglanden (Oberwallis en Graubünden), waar sinds het laatste derde van de 14e eeuw intercommunale boerenliga's uitgroeiden tot een autonome *Bundestag*¹⁸.

In het graafschap Vlaanderen ontwikkelden de plattelandsomschrijvingen zich reeds vroeg tot entiteiten met een eigen administratief en juridisch statuut. Ondanks de hoge graad van verstedelijking, vertegenwoordigden zij nog een aanzienlijk fiscaal potentieel, dat bovendien door de vestiging van de adel ook op politiek vlak van tel was. Het principe, volgens hetwelk vrije lieden niet konden belast worden zonder hun toestemming, leidde tot de regelmatige konsultatie van de grondbezitters van elk dorp binnen de grenzen der kasselrijen. Per parochie konden twee vertegenwoordigers verschijnen, naast de grondbezittende edelen, die persoonlijk zitting hadden in de algemene vergaderingen van de kasselrij. Zulke bijeenkomsten vonden tijdens de late middeleeuwen vrij frekwent plaats, in de grootste omschrijvingen gemiddeld wel tweemaandelijks, en zij oefenden een veel omvattende inspraak uit. De fiskale kracht van deze omschrijvingen berustte op de landadel, de boeren en grondbezitters in het algemeen (onder wie talloze stedelingen), de beoefenaars van de landelijke nijverheid en in sommige gevallen ook nog op stadjes die deel uitmaakten van de kasselrij. Deze heterogene achtergrond verklaart de bijzonder actieve politieke rol van het Vlaamse platteland. Die manifesteerde zich in de intense deelname aan representatieve vergaderingen, tot het hoogste vlak toe, nl. de Staten-Generaal, waar alleen voor Vlaanderen regelmatig

¹⁴ W. P. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen tijdens de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden*, ter perse voor de Verhandelingen van de Kon. Akademie van België. Enkele voorbeelden van de rol van de stedelijke raden zijn geanalyseerd in: W. P. Blockmans, *Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits*, in: *Handelingen van de Kon. Commissie voor Geschiedenis*, CXXXIX (1973) vooral dokument nr. 3 (ter perse), en W. P. Blockmans, *La participation des sujets flamands à la politique monétaire des ducs de Bourgogne (1384–1500)*, in: *Revue belge de Numismatique*, CXIX (1973) 105–106, 111–112.

¹⁵ R. Van Uytven, *Peter Couthereel en de troebelen te Leuven van 1350 tot 1363*, in: *Mededelingen Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven*, III (1963) 63–97.

¹⁶ R. Folz, *Les assemblées d'Etats dans les principautés allemandes (fin XIIIe – début XVIe siècle)*, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 4, p. 175; voor Beieren steunen we ons op een kongresmededeling van K. Bosl (International Commission, augustus 1972).

¹⁷ E. Lönnroth, *Representative assemblies of mediaeval Sweden*, in: *EPCIHAE* (XVIII, 1958) pp. 127–131; Dez., *Government in Medieval Scandinavia*, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 3, pp. 453–455.

¹⁸ A. Gasser, *Die landständische Staatsidee und der schweizerische Bundesgedanke*, in: *EPCIHAE* (III, 1939) p. 124; Gilliard, a.a., p. 159.

talrijke delegaties van het platteland verschenen¹⁹. Deze achtergrond maakt ook de unieke rol begrijpelijk die het machtigste plattelandsdistrikt, het Brugse Vrije, speelde naast de drie grote steden in het kollege der Vier Leden van Vlaanderen, dat een ongemene invloed uitoefende op het landsbeleid²⁰. De sociale betekenis van de vertegenwoordiging van het platteland in Vlaanderen is dus eerder te vergelijken met die van de Engelse Commons dan met die van de boerenliga's in de Alpen. In Zweden, Oost-Friesland en Beieren bestond er eveneens een duidelijke fusie tussen de kleine landadel en de andere grondbezitters, die samen de bestuursfuncties vervulden, zodat een uitgesproken aristokratisch karakter van deze vertegenwoordiging niet te ontkennen valt. Hierdoor wordt reeds duidelijk hoe irreal het beeld van een maatschappij en haar vertegenwoordiging in drie standen is.

In bepaalde streken werkten de administratieve indelingen ook op het regionale vlak een representatieve activiteit in de hand. Dit was het geval voor de Italiaanse stadstaten, en op analoge wijze voor de kwartieren die rond de hoofdsteden van Brabant en Vlaanderen ontstonden. De juridische samenhang op grond van de hoofdvaart en de economische afhankelijkheid stelden de grote steden in staat hun overwicht op kleinere steden en het platteland om zich heen te doen gelden, wat zich o.m. uitdrukte in kwartiervergaderingen. Deze structuur oefende een verstrekkende invloed uit op de hogere organen, waarbinnen de besluitvorming volgens de kwartierindeling geschiedde. Ook de vergaderingen van de Franse provinciale Staten vertoonden een geleiding per *sénéchaussée*²¹. In het koninkrijk Bohemen werden de afgevaardigden voor de provinciale statenvergaderingen aangeduid in regionale bijeenkomsten die naast een juridische grondslag ook politieke en militaire functies vervulden²². Ook in Polen en Hongarije speelden regionale konventies een actieve rol²³.

Op landelijk niveau treft men in de late middeleeuwen doorheen Europa de vorm van driedelige statenvergaderingen aan. De uitzondering die Engeland vormt, dient in verband te worden gebracht met de vroegtijdige bestuurlijke eenmaking, die met name de ontwikkeling van de steden is voorafgegaan, waardoor deze zich niet als afzonderlijke entiteit hebben geformeerd. De driedeligheid die men elders vaststelt, vertoont evenwel zoveel diverse uitdrukkingen, dat men zich kan afvragen of daarbij wel een gezamenlijk uitgangspunt dient te worden verondersteld. Elk van de componenten komt immers in zeer diverse verhoudingen voor, of blijkt zelfs helemaal afwezig; de standen blijken geen ondoordringbare afscheidingen te hebben uitgemaakt, en er bestond zelfs nog de mogelijkheid om er een vierde aan toe te voegen.

Afwezigheid van een stand treft men m.b.t. de klerus aan in Bohemen na de

¹⁹ R. Wellens, 'Les Etats généraux des Pays-Bas des origines à la fin du règne de Philippe le Beau (1464-1506)', *Standen en Landen*, LXVII (1974) dl. II, hfst. III *in fine*, tabel II; W. P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Regeringen van Maria van Bourgondië en Filips de Schone (1477-1506)* (2 dln. Brussel, 1973-74) *passim*.

²⁰ W. Prevenier, Het Brugse Vrije en de Leden van Vlaanderen, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, 'Société d'Emulation' te Brugge*, XCVI (1959) 5-63.

²¹ Dumont-Timbal, a.a., pp. 216-217.

²² V. Vanecek, Trois catégories d'Assemblées d'Etats dans la Couronne de Bohême du XVIe siècle, in: *EPCIHAE*, XXIII (1960), pp. 213-214.

²³ J. Bardach, Gouvernants et gouvernés en Pologne au moyen âge et aux Temps modernes, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 4, p. 265; G. Bonis, The Hungarian feudal diet (13th-18th centuries), *ibidem*, p. 292.

Hussitische revolutie²⁴. In Holland en Zeeland was de politieke rol van de klerus bescheiden wegens het geringe aantal instellingen en hun beperkte bezittingen²⁵. In Piëmont verscheen slechts zelden een lid van de geestelijke stand op een statenvergadering²⁶. Anderzijds heeft het in Hongarije tot het midden van de 15e eeuw geduurd alvorens de steden regelmatig konden deelnemen aan de statenvergaderingen. In Polen werden zij vanaf dat tijdstip helemaal uitgesloten van deelname aan de algemene diëet. Omgekeerd, vormde in Zweden de boerenstand – waarvan we de politico-sociale samenstelling reeds vermeldde – een zo invloedrijke entiteit, dat zij als een vierde stand zetelde in de *riksdag*²⁷.

Opsplitsing van juridisch homogene standen in hogere en lagere politieke organen deed zich voor in Engeland, Bohemen, Polen en Hongarije, telkens voor adel en klerus. Hetzelfde verschijnsel bleek evenwel ook op het stedelijk vlak te bestaan, wanneer de enkele grootste een aparte groep gingen vormen die optrad namens de totaliteit, zoals gebeurde in Vlaanderen²⁸, Brabant²⁹ en Piëmont³⁰ en koninklijk Pruisen³¹. In Vlaanderen deed dit fenomeen zich ook nog voor inzake het platteland (het Brugse Vrije). Ongetwijfeld zou verder onderzoek terzake nog meer voorbeelden aan het licht kunnen brengen, zoals wellicht voor Holland.

Een andere belangrijke variabele betreft het gewicht van elke geleding. Hoewel een zeer verfijnde analyse vereist is om hierover tot onbetwistbare resultaten te komen, blijkt reeds uit het aantal nominale leden van elke 'stand' (bedoeld zoals in het kader van een statenvergadering) dat in het ene gewest de politieke invloed vooral bij de adel ligt, in een ander vooral bij de steden³². Zo behoren Polen en Hongarije tot het eerste, Bohemen, Vlaanderen, Brabant en Holland tot het tweede type. In deze laatste gevallen wordt de volksvertegenwoordiging in hoge mate beheerst door talrijke vergaderingen van enkele of alle steden afzonderlijk, en ook met vertegenwoordigers van de regering en zelfs buitenlandse gezagsdragers. Meer precieze informatie ontbreekt nog over de rol en de invloed van de diverse groepen

²⁴ Vanecek, a.a., pp. 210–211.

²⁵ A. G. Jongkees, *Staat en Kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische hertogen, 1425–1477* (Groningen, 1942), pp. 206–213.

²⁶ H. G. Koenigsberger, *The Parliament of Piedmont during the Renaissance, 1460–1560*, in: *EPCIHAE*, XI (1952) en herdrukt in zijn *Estates and Revolutions* (Ithaca, 1971) pp. 30–32.

²⁷ Lönnroth, *Representative assemblies*, pp. 127–131, en Dez., *Government*, pp. 458–460.

²⁸ In de periode 1384–1506 (waarbinnen zich belangrijke verschuivingen voltrokken) bedroeg het globale aandeel van de Vier Leden als enige vertegenwoordigers, resp. gesprekspartners voor de Vlaamse onderdanen, o.m. tegenover regerings- en buitenlandse instanties, 80 % van de totale representatieve activiteit. Vergaderingen van de Vier Leden op zichzelf maakten 34 % uit. Hun exclusieve rol nam echter geleidelijk af. De gegevens afkomstig uit rekeningen, betreffende de volksvertegenwoordiging in Vlaanderen zijn systematisch verzameld voor de periode van 1384 tot 1506, en worden thans integraal gepubliceerd. Reeds zijn verschenen: W. Prevenier, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1384–1405)*, (Brussel, 1959); W. P. Blockmans, *Idem (1467–1477)* (Brussel, 1971) en Blockmans, *Idem (1477–1506)* 2 dln. (Brussel, 1973–74).

²⁹ A. Uytendaele, *Le gouvernement du Brabant de 1356 à 1430* (Brussel, 1974) dl. III, hfst. I: op 918 vergaderingen van steden waren bij 333 alleen de hoofdsteden betrokken.

³⁰ Koenigsberger, a.a., pp. 35–36.

³¹ K. Gorski en M. Biskup, *Akta Stanow Prus Krolewskich*, dl. I, (Torun, 1955) p. 9, nr. 6, 5°.

³² Voor een dergelijke vergelijking van de Bourgondische vorstendommen, zie W. P. Blockmans, *De samenstelling van de Staten van de Bourgondische landsheerlijkheden omstreeks 1464*, in: *Standen en Landen*, XLVII (1968) 57–112.

zodat de vergelijking niet verder kan doorgevoerd worden.

Op structureel vlak blijkt dus geen leidende idee te hebben bestaan, waarnaar de volksvertegenwoordiging zich in de diverse landen zou hebben gericht. Wel nam deze de vorm aan van de reële machtsconcentraties, die van land tot land verschilden, en niet zozeer de structuur gemeenschappelijk hadden, dan wel het feit dat binnen elke samenleving, en ook binnen elke stand, de sterksten de macht tot zich trekken, over de juridische afbakeningen heen. Het gaat evident om 'machten', niet om 'standen'. Een duidelijk bewijs hiervan treft men aan in Vlaanderen, waar zich, vooral vanwege de steden, reeds zeer vroeg (begin 12e eeuw) representatieve activiteiten ontplooiden³³, maar waar de structuur van eigenlijke vergaderingen der Drie Staten pas werd geïntroduceerd naar Frans model door de hertogen van Bourgondië op het einde van de 14de eeuw³⁴. Maar ook in de Bourgondische Nederlanden stelt men een opsplitsing vast van de hogere standen in een kleine groep die nominaal wel deel uitmaakte van de Staten, maar in feite grote macht ontleende aan het bekleden van hoge functies aan het hof enerzijds, en de grote groep die zijn bevestiging moest zoeken in een fusie met de stedelijke burgerij of de plattelandsaristocratie, met wie hij de lokale bestuursfuncties deelde. Zelfs waar zij niet geformaliseerd waren, bestonden duidelijk te onderscheiden elites van de politieke macht.

b. *Organisatie*

Een instelling mag nog zo getrouw de verhoudingen binnen een maatschappij weerspiegelen in haar samenstelling, de reële invloed van de deelnemende groepen blijkt pas wanneer men zich een beeld kan vormen over de werking. Voor de volksvertegenwoordiging roept dit vragen op naar de vergaderfrequentie, de aanstelling van en controle op de mandatarissen, de procedure, de besluitvorming.

De meest volledige gegevens over vergaderfrequenties zijn voorhanden betreffende het Engelse Parlement. Tijdens de 14e eeuw zetelde het 151 maal, soms driemaal per jaar, maar in andere jaren weer helemaal niet. De duur van deze vergaderingen bedroeg toen gemiddeld 28 dagen, zodat we tot een jaargemiddelde van 42 vergaderdagen komen. Vanaf het laatste kwart van de 14e eeuw, en dit tot omstreeks 1450 nam met de bedrijvigheid van het Parlement, ook de duur van de vergaderingen toe. Van 1384 tot 1450 telden we 53 vergaderingen, van 1450 tot 1510 daarentegen nog slechts 20. Hun duur varieerde toen van 1 tot 29 maanden, en beliep gemiddeld 7 maanden. Dit betekent dat tijdens het hoogtepunt, eind 14e-eerste helft 15e eeuw, gedurende ongeveer de helft van elk jaar werd vergaderd, maar dat na het midden van de 15e eeuw dit gemiddelde tot ongeveer 2 maanden per jaar terugviel. Dat laatste gegeven is erg theoretisch, daar de onderbrekingen tussen 2 vergaderingen opliepen van 9 maanden tot 7 jaar (1497-1504)³⁵. Zulke

³³ J. Dhondt, *Les origines des Etats de Flandre*; Dez., 'Ordres' ou 'Puissances', en Dez., *Les assemblées d'Etats en Belgique avant 1795*, in: *Gouvernés et Gouvernants*, 3, pp. 337-343.

³⁴ W. Prevenier, *De Leden en de Staten van Vlaanderen (1384-1405)* (Brussel, 1961), pp. 57-84.

³⁵ Onze berekening op basis van de lijst in F. M. Powicke en E. B. Fryde, *Handbook of British Chronology* (Londen, 1961) pp. 512-534. In deze lijst werden ook afzonderlijke vergaderingen van handelssteden opgenomen.

onregelmatigheid schaadde natuurlijk ernstig de efficiëntie van de volksvertegenwoordiging.

Een analoge evolutie voltrok zich in de Kastiliaanse *Cortes*. Zelfs ten tijde van het hoogtepunt van zijn invloed omstreeks 1390, vergaderde dit orgaan niet jaarlijks³⁶. Van 1379 tot 1520 hadden minstens 93 plenaire vergaderingen plaats, maar hun periodiciteit was hoogst onregelmatig. Tussen 1480 en 1498 kwamen de *Cortes* helemaal niet samen³⁷. Reeds in 1289 hebben de *Cortes* van Katalonië gepoogd hun machteloosheid in de perioden tussen de bijeenkomsten te ondervangen door de installatie van een bestendige executieve en kontrolerende commissie, samengesteld uit leden van de drie standen, de *diputacion del general*. Deze emanaties ontwikkelden een grote activiteit die evenwel de interventies van de voltallige vergadering ging afremmen, daar de kommissieleden zich snel vervreemden van hun opdracht om via integratie in het regime voor zichzelf een machtspositie te vestigen³⁸.

De provinciale statenvergaderingen in Frankrijk kwamen in de 14e en 15e eeuw doorgaans niet meer dan jaarlijks samen, in de meeste gevallen beduidend minder. De belangrijkste uitschieters waren Languedoc met een jaargemiddelde van 2 van 1418 tot 1444, waarna het ritme tot 1 terugviel³⁹ en Béarn, waar van 1467 tot 1517 gemiddeld bijna tweemaal per jaar werd vergaderd⁴⁰. Ook voor de hertogdommen Bourgondië en Normandië lag de gemiddelde frekwentie tijdens de 15e eeuw iets hoger dan elders in het koninkrijk, nl. respectievelijk 1,6 en 1,3 per jaar⁴¹. In Languedoc trachtte men het gebrek aan continuïteit te ondervangen door eigen ambtenaren van de Staten aan te stellen, nl. de *syndics* en de *procurators* (deze laatsten specifiek als juridische vertegenwoordigers)⁴². De *commissions inter-médiaires* van diverse Franse provinciale Staten vonden ook in Piëmont navolging met de 3 of 4 *eletti*. In Friuli bestond van het laatste derde van de 13e eeuw tot aan de Venetiaanse overheersing in 1420 een vaste commissie, die erin slaagde het landsbeleid uit te oefenen samen met de ambtenaren van de vorst⁴³. Een zelfde bekommernis, maar vooral in het licht van een onverantwoord vorstelijk financieel beleid, gaf in verschillende landen van het Duitse rijk, zoals ook in Brabant, aan-

³⁶ L. Suarez Fernandez, Castilla (1350–1406), in: R. Menendez Pidal, *Historia de España*, dl. XIV (Madrid, 1966) pp. 295–328.

³⁷ W. Piskorski, *Las Cortes de Castilla, 1188–1520*, vert. S. Sanchez Albornoz (Barcelona, 1930) pp. 71–77.

³⁸ R. d'Abadal i de Vinyals, Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña, in: Menendez Pidal, *Historia de España*, dl. XIV, pp. XCI–XCIV; J. Regla Campistol, Navarra. Reinadas de Carlos II el Malo y Carlos III el Noble (1332–1425), *ibidem*, p. 393; in Navarra werd zulke *diputacion del general* pas omstreeks het midden van de 15de eeuw ingevoerd.

³⁹ H. Gilles, *Les Etats de Languedoc au XVe siècle* (Toulouse, 1965), pp. 140–141.

⁴⁰ L. Cadier, *Les Etats de Béarn depuis leurs origines jusqu'au commencement du XVIe siècle* (Parijs, 1888) pp. 373–395.

⁴¹ J. Billioud, *Les Etats de Bourgogne aux XIVe–XVe siècles* (Dijon, 1922) p. 101; H. Prentout, *Les Etats Provinciaux de Normandie*, 3 dln. (Caen, 1925–1927) dl. 3, pp. 9–44. De gegevens betreffende de andere gewesten hebben we uitvoerig verwerkt in ons artikel: Le régime représentatif en Flandre dans le cadre européen au bas moyen âge, avec un projet d'application des ordinateurs, in: *EPCIHAE* (ter perse).

⁴² Gilles, *a.w.*, pp. 115–126.

⁴³ Koenigsberger, *a.a.*, p. 71; A. Marongiu, *Il Parlamento in Italia nel medio evo e nell'età moderna. Contributo alla storia delle istituzioni parlamentari dell'Europa occidentale*, in: *EPCIHAE*, dl. XXV (Milaan, 1962) pp. 267–275 en 372–373.

leiding tot de vorming van controlekommissies in de schoot van de Staten⁴⁴. Elk van deze emanaties, zowel de Iberische bestendige deputaties als de ambtenaren en de bijzondere controleorganen (te beginnen met de 25 baronnen van de *Magna Carta*) gaf uiting aan de behoefte van de grote representatieve organen om te ontsnappen aan de logheid die hen wegens hun structuur zelf typeerde. Elk van de aangehaalde oplossingen faalde als representatief college, daar het zich aliëneerde van zijn opdrachtgevers en een eigen machtspolitiek ging voeren. Dit mechanisme werd in het licht gesteld door de socioloog Michels⁴⁵.

Een representatief systeem dat langdurig aan deze nefaste gang van zaken ontsnapte, was het Vlaamse. Zoals bekend, beheersten de Vier Leden gedurende gans het *Ancien Régime* de volksvertegenwoordiging. Dit college was echter principieel niet permanent, en het was evenmin uit vaste leden samengesteld. Voor elke specifieke opdracht duiden de betrokken schepenenbanken in hun midden, en soms ook daarbuiten, mandatarissen *ad hoc* aan, die een limitatief mandaat meekregen. Na het volbrengen van hun opdracht, die doorgaans slechts enkele dagen duurde – uitzonderlijk enkele weken, maar nooit maanden, zoals in Engeland – brachten zij verslag uit voor de voltallige schepenenbank, die voor de verdere afwikkeling van de besprekingen een nieuw mandaat verleende, vaak ten dele aan dezelfde, maar meestal ook aan andere gezanten. Zo behielden de opdrachtgevers voortdurend hun greep op de onderhandelingen op een hoger niveau, en kon zich geen machtsconcentratie boven hen vormen⁴⁶. Zelfs in de kortstondige fasen waarin de Leden permanente regentschapsraden vormden (1483–85 en 1488–89) zorgden zij wel voor een snelle personeelsswisseling⁴⁷.

In deze kontekst is de eeuwenlange continuïteit van de politieke invloed der Leden verklaarbaar, ook wanneer hun ongewijzigde samenstelling niet meer precies beantwoordde aan de machtsverschuivingen in het land, bv. de verzwakking van Ieper. Hun specifieke activiteit wordt hierdoor beter begrijpelijk, en vooral de hoge intensiteit van hoofdzakelijk korte vergaderingen. Die werkwijze was vanzelfsprekend enkel mogelijk dankzij de korte afstanden die de betrokkenen scheidden. In elke omstandigheid konden gezanten immers hun opdrachtgevers binnen een dag raadplegen. Zo komen we tot de hoge cijfers betreffende de vergaderfrequentie van de Vier Leden en van de andere vormen van volksvertegenwoordiging. Voor de 14e eeuw zijn de gegevens nog uitermate onvolledig wegens de leemten in de dokumentatie. Twintig en dertig vergaderingen per jaar blijken echter geen uitzonderingen te zijn geweest in die periode⁴⁸. Voor de periode van 1385 tot 1506 telden we minimaal 4055 vergaderingen, wat een jaargemiddelde van 34 oplevert. In geen enkel jaar werden minder dan 12 vergaderingen gehouden, en slechts éénmaal trad er een onderbreking van iets langer dan drie maanden op. Gezien over de ganse periode, duurden deze bijeenkomsten normaal een zestal dagen⁴⁹,

⁴⁴ Folz, a.a., pp. 183, 186; Van Uytven-Blockmans, a.a., pp. 402–406.

⁴⁵ R. Michels, *Les partis politiques* (Parijs, 1914) pp. 15–19.

⁴⁶ Het touwtrekken tussen de Europese Commissie en de nationale regeringen heden ten dage biedt een interessante parallel met de hier geanalyseerde machtsstructuren.

⁴⁷ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie? passim*, en Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1477–1506)*, dl. I, nrs. 197, 224, 231, en 309–340.

⁴⁸ Prevenier, *Leden en Staten*, pp. 118–120.

⁴⁹ Deze duur is de mediaan; het gemiddelde ligt aanmerkelijk hoger, nl. 10, wegens de invloed van langdurige buitenlandse reizen.

wat toelaat het doorsnee-aantal vergaderdagen per jaar op 324 te bepalen. In deze drukke activiteit vormden werkelijke statenvergaderingen, waarbij adel en klerus betrokken waren, slechts een randverschijnsel, waarvan evenwel het belang in de tweede helft van de 15e eeuw ging toenemen. Het zwaartepunt lag ontegensprekelijk op de grote steden en de aristokraten van het Brugse Vrije. In deze tijdspanne van 5 mensengeneraties voltrokken zich een aantal verschuivingen in de representatieve activiteit, die vooral betrekking hebben op een globale afname van de intensiteit, en een evolutie van zeer korte (doorgaans 3 dagen omstreeks 1400) bijeenkomsten van het beperkte ledenkollege, naar langer durende en meer talrijk bijgewoonde vergaderingen (normaal 9 dagen rond 1500). Het midden van de 15e eeuw vormde hier, zoals in andere landen van Europa, een duidelijk keerpunt.

Vergelijkbare gegevens zijn beschikbaar voor enkele andere Nederlandse vorstendommen. In Brabant werden van 1356 tot 1430 niet minder dan 1601 vergaderingen geteld. 1090 daarvan vonden plaats van 1385 tot 1430, wat een jaarlijks gemiddelde oplevert van 24, in een tijdspanne waarin dit cijfer voor Vlaanderen 43 bedroeg. Het optreden van de grote steden beheerste er eveneens de volksverteenwoordiging, zij het in beduidend mindere mate dan in Vlaanderen. De kleinere steden, de adel en de klerus van het hertogdom speelden inderdaad nog een actievere rol in het politieke leven dan hun Vlaamse tegenhangers⁵⁰. Voor Henegouwen mag een vrij stabiel gemiddelde van 5 vergaderingen per jaar vooropgesteld worden van de 14e tot de 16e eeuw⁵¹. In Artesië vonden gemiddeld twee vergaderingen per jaar plaats, zowel van de Staten als van de steden afzonderlijk⁵². Hoewel voor Holland en Zeeland nog geen precieze gegevens voorhanden zijn, mag men aannemen dat de representatieve activiteit er vooral door de steden werd ontwikkeld aan een ritme dat vergelijkbaar zou zijn met het Brabantse⁵³.

In de landen van de Boheemse kroon deed de hussitische revolutie tijdens het eerste derde van de 15e eeuw een zeer intense en diepgaande representatieve activiteit ontstaan. Nadien behield ze een lagere, maar toch nog regelmatige frekwentie in de vorm van regionale, nationale en algemene (d.i. Bohemen, Moravië en Lausitz samen) vergaderingen. Precieze cijfers zijn ons hierover echter niet bekend⁵⁴. In Polen bestond een gelijkaardige structuur met drie trappen, maar in een andere samenstelling. Vanaf het einde van de 14e eeuw nam het belang van de algemene diëten sterk toe. In de eerste helft van de 15e eeuw werden ze bijna

⁵⁰ Uyttebrouck, *Le gouvernement du Brabant*, Annexe. Op een totaal van 1220 vergaderingen waarvan de samenstelling met grote waarschijnlijkheid kon worden vastgesteld, waren adel en/of klerus betrokken bij 302 (25 %). In Vlaanderen bedroeg deze verhouding in de periode 1385-1435 minder dan 3 %, en over de periode 1385-1506 nog slechts 6 %. De Brabantse hoofdsteden alleen (in veruit de meeste gevallen slechts 3 en vooral 2 van hen) hielden 347 bijeenkomsten (28 %), de steden in het algemeen 571 (47 %).

⁵¹ Mededeling door Dr. R. Wellens, die een studie terzake voorbereidt.

⁵² C. Hirschauer, *Les Etats d'Artois de leurs origines à l'occupation française (1340-1640)*, 2 dln. (Parijs-Brussel, 1923) dl. II, pp. 11-43; 248 vergaderingen in de periode 1384-1506.

⁵³ Aanduidingen zijn o.m. de deelname van deze gewesten aan de Staten-Generaal: Welens, *Les Etats généraux des Pays-Bas*, dl. II, hfst. III; J. Cuvelier, J. Dhondt en R. Doehaerd, *Actes des Etats généraux des anciens Pays-Bas, t. I, 1427-1477* (Brussel, 1948); Blockmans, De samenstelling van de Staten, pp. 71, 111-112. De bronnen voor de geschiedenis van de Hollandse volksvertegenwoordiging worden thans verzameld met het oog op publikatie o.l.v. Prof. W. Prevenier.

⁵⁴ Vanecek, *Trois catégories d'Assemblées d'Etats*, pp. 205-206, 213, 215.

jaarlijks, en soms tweemaal per jaar gehouden, naast de provinciale en lokale vergaderingen, wat samen wel een frekwentie van minstens twee per jaar zal opgeleverd hebben⁵⁵. De zittingen van de Hongaarse algemene diët werden pas vanaf het midden van de 15e eeuw jaarlijks gehouden, maar enkel wanneer de behoeften van de vorst hem daartoe aanzetten. Zij stonden meestal in verband met troonsopvolgingen⁵⁶.

Een aparte plaats bekleedden nog de statenvergaderingen in koninklijk Pruisen (sinds 1466 behorend tot Polen). De steden op de benedenloop van de Weichsel, van Thorn, langs Kulm, Schwetz, Neuenburg, Marienwerder, Stuhm, Marienburg, Elbing en Dirschau tot Danzig lagen op een hoogst belangrijke handelsweg, vooral voor graan en hout. Vanaf de eerste helft van de 15e eeuw ontwikkelde de adel met deze steden een intense representatieve activiteit tegenover de Duitse Orde, die er toen het bestuur uitoefende⁵⁷. Deze bedrijvigheid kan van nabij worden gevolgd in de periode van Poolse heerschappij dankzij een ongemeen rijke documentatie⁵⁸. Van 1479 tot 1506 hadden er 130 statenvergaderingen plaats, gemiddeld vijf per jaar dus.

Tenslotte beschikken we nog over een aanduiding over de frekwentie van de statenvergaderingen in Piëmont: een minimum van 49 zittingen tijdens twee decennia van de late 15e eeuw, of gemiddeld méér dan twee per jaar⁵⁹.

De andere aspecten van de werking van de volksvertegenwoordiging werden in de diverse landen nog onvoldoende bestudeerd om een diepgaande vergelijking toe te laten. Algemeen staat wel vast dat de besluitvorming sterker werd beïnvloed door het prestige van de betrokkenen dan door het aantal uitgebrachte stemmen⁶⁰. Als voorlopig besluit mag worden beklemtoond dat het formele bestaan van bepaalde structuren door de sterk uiteenlopende modaliteiten van hun optreden tot zeer verschillende realiteiten werd omgebogen. Aan deze werkelijkheid werd tot nog toe te weinig aandacht besteed. Heel wat prestigieuze structuren blijken immers uitgehold wanneer men hun effectief optreden beschouwt.

c. *Funkties*

Nog minder dan voor de reeds behandelde aspecten, biedt de literatuur precieze informatie, zo mogelijk door kwantificering hard gemaakt, betreffende de functies die de organen van volksvertegenwoordiging vervulden in hun maatschappelijke kontekst. Zo kan men vaststellen dat binnenlandse politiek en financiën overal aktieterreinen uitmaakten, dat landsverdediging en rechtspraak in de meeste gevallen eveneens daartoe behoorden, en dat in bepaalde gewesten ook economische en

⁵⁵ Bardach, *Gouvernés et gouvernants*, pp. 264–268.

⁵⁶ Bonis, *Hungarian feudal diet*, p. 293; het boek van J. M. Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14.–16. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1973) levert geen antwoord op de vragen die we hier stellen.

⁵⁷ K. Gorski, *La ligue des Etats et les origines du régime représentatif en Prusse*, in: *EPCIIAE*, XXIII (1960), pp. 177–185.

⁵⁸ Uitgegeven door K. Gorski en M. Biskup, *Akta Stanow Prus Krolewskich (1479–1506)*, 4 dln. in 6 bdn. (Torun, 1955–1967).

⁵⁹ Koenigsberger, a.a., pp. 36–37.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 36. Deze stelling wordt met vele voorbeelden gestaafd in mijn *Volksvertegenwoordiging in Vlaanderen*, hoofdstuk IX.

sociale problemen aan de orde kwamen⁶¹. De vraag kan echter gesteld worden in hoeverre de interpretatie en/of klassifikaties door de diverse auteurs hierbij oorzaak zijn geweest van het wel of niet vermelden van bepaalde thema's. Nog belangrijker is het te weten in welke mate elk van die onderwerpen gesprekstof hebben geleverd, teneinde het relatieve belang van de funkties, en de evolutie daarvan te bepalen. Op dit punt is er nauwelijks vergelijkbaar materiaal voorhanden. Naar onze mening is elke verklaring van de rol van een orgaan hypothetisch zolang zijn funkties niet precies werden bepaald. We moeten dan ook vaststellen dat tot nog toe geen afdoende verklaringen voor het ontstaan en de evolutie van het fenomeen volksvertegenwoordiging konden worden geformuleerd⁶².

Voor twee Nederlandse gewesten beschikken we thans over nauwkeurige cijferingen van de aktieterreinen van de volksvertegenwoordiging, nl. voor Brabant en Vlaanderen. Maar ook deze vergelijking wordt reeds ernstig gehinderd door de verschillende klassifikatie die beide auteurs hebben toegepast⁶³.

Van het einde van de 14e tot het begin van de 16e eeuw zag de sektoriële verdeling van de representatieve aktiviteiten in Vlaanderen er percentsgewijze aldus uit:

ekonomische politiek			
handel	24	}	39
muntwezen	10		
nijverheid	5		
fiskaliteit			20
algemene politiek			
binnenland	8	}	15
buitenland	7		
justitie			15
landsverdediging			11
			100

Deze cijfers winnen nog aan belang wanneer men ze in hun evolutie beschouwt, en men daarbij de hoger vermelde belangrijke daling van de representatieve aktivi-

⁶¹ Hirschauer, *Etats d'Artois*, dl. I, pp. 111–129, 146–221; Cadier, *Etats de Béarn*, pp. 295–368; Uyttebrouck, *Gouvernement du Brabant*, dl. III, hfst. I; A. Thomas, *Les Etats provinciaux de la France centrale sous Charles VII*, 2 dln. (Parijs, 1879) dl. I, pp. 69–163; F. Eckhart, La diète corporative hongroise, in: *EPCIHAE*, dl. III (Leuven, 1939), pp. 217–220; Gilles, *Etats de Languedoc*, pp. 167–278; Piskorski, *Cortes de Castilla*, pp. 106–195; Koenigsberger, *Parliament of Piedmont*, pp. 49–57; Gorski-Biskup, *Akta Stanow Prus*, dl. I, pp. 561–562, dl. II, pp. 464–465, dl. III/2, pp. 234–235, dl. IV/2, pp. 317–318; Prevenier, *Leden en Staten van Vlaanderen*, pp. 144–230; Blockmans, *Volksvertegenwoordiging in Vlaanderen*, deel III: Funkties.

⁶² We sluiten ons aan bij de kritiek van Dhondt, 'Ordres' ou 'Puissances', pp. 290 en 303–305 op de oudere benaderingen.

⁶³ Uyttebrouck (*Le gouvernement du Brabant*, dl. III, hfst. I) vermeldt geen handels- of juridische problemen, hoewel die in feite wel werden behandeld in de vergaderingen (zie zijn Annexe). Wel groepeerde de auteur aktiviteiten onder 'arbitrage, 1,5 tot 2 %', en heel wat rechtszaken werden ongetwijfeld geklasseerd bij 'betrekkingen van een stad of van de steden met de vorst', 'betrekkingen tussen de steden', 'algemene regeringszaken' of nog 'konstitutionele problemen'. Het verschil met onze klassifikatie is hoofdzakelijk een gevolg van een formele tegenover een inhoudelijke benadering. Wij deelden nl. in volgens de hoofdsektoren van de politieke aktiviteit: *Volksvertegenwoordiging in Vlaanderen*, deel III, hoofdstuk VI.

teit in de tweede helft van de 15e eeuw voor ogen houdt. De belangrijkste sektor was evident de economische, en daarin vooral de handelspolitiek. Het gemiddelde cijfer van 39 % verbergt in feite een sterke afname van het belang van deze functie in de loop van de beschouwde periode: besloegen de economische problemen omstreeks 1400 nog 61 en 54 % van alle agendapunten, en in de jaren van 1419 tot 1435 nog 49 %, dan vielen zij terug tot nauwelijks 21 % omstreeks 1500. Een omgekeerde evolutie valt te noteren voor de fiskale kwesties, die tot 1435 slechts een zeer bescheiden plaats in de besprekingen innamen (8 tot 14 %), maar daarna trapsgewijze meer aandacht gingen opeisen, nl. ca. 30 % van 1453 tot 1492, en 57 % na die datum. Markante evoluties vallen nog te onderscheiden inzake justitie, die in de eerste helft van de periode ca. 20 % van de gespreksonderwerpen leverde, nadien nog slechts ca. 10 %. De buitenlandse politiek vertoonde eveneens een duidelijke inkrimping, in tegenstelling dan weer tot landsverdediging.

Vergelijken we deze gegevens met die voor Brabant, welke de iets vroegere en kortere periode 1356-1430 betreffen, dan treden niettemin onmiskenbare overeenkomsten naar voren:

	Brabant 1356-1430	Vlaanderen uitersten per half lange perioden	gemiddelden 1385-1435
buitenlandse betrekkingen	24 %	2-16 %	10 %
binnenlandse politiek ⁶⁴	10,5 %	2- 8 %	6 %
beden	12 %	} 8-14 %	12 %
financiën	5 %		
muntwezen	11 %	6-14 %	11 %
landsverdediging	2 %	3-10 %	6 %
SUBTOTALEN	64,5 %		45 %
handel	?	23-47 %	31 %
justitie	?	9-22 %	20 %
nijverheid	?	1- 7 %	4 %
stedelijke problemen	13,5 %		?
betrekkingen hertog-steden	10 %		?
arbitrage	2 %		?
TOTALEN	90,0 %		100 %

In deze vergelijking dient men er rekening mee te houden dat tijdens de periode 1385-1430 de frekwentie van de representatieve activiteit in Vlaanderen bijna het dubbele bedroeg van de Brabantse, wat bv. een weerslag heeft op het relatieve aandeel van de buitenlandse betrekkingen, die in beide gevallen in de eerste plaats op elkaar als buurlanden gericht waren. De meeste van deze buitenlandse, zoals ook van de interstedelijke betrekkingen, had ongetwijfeld te maken met ekono-

⁶⁴ Voor Brabant is dit cijfer het resultaat van de samentelling van de categorieën 'algemene zaken van landsbeleid', 'dynastische kwesties' en 'konstitutionele problemen'.

mische belangen, zodat we voor Brabant vanuit die categorieën de sektor handel kunnen aanvullen. Evidente parallellismen zijn vast te stellen inzake het zeer beperkte aandeel van de fiskaliteit en van de landsverdediging, tegenover de niet te verwaarlozen betrokkenheid bij internationale en monetaire problemen.

Vanuit deze dubbele kwantitatieve basis – de enige gevallen waarin dergelijke berekeningen werden uitgevoerd, voor zover ons bekend – kan men alvast stellen dat de functies van deze vormen van volksvertegenwoordiging, waarin de steden het overwicht genoten en de frekwentie buitengewoon hoog was, vooral lagen op het vlak van de verdediging (o.m. langs juridische weg en ook internationaal) van economische belangen. Kwesties van binnenlandse politiek en fiskaliteit speelden beslist ook een rol, maar die was ondergeschikt, niet typisch, en als zodanig niet van aard om het ontstaan en het voortbestaan van deze vormen van volksvertegenwoordiging te verklaren.

Op het kwalitatieve vlak valt tenslotte nog het belang te noteren van enkele specifieke functies in bepaalde gewesten. Zo verdient de bekommernis om kommerciële, monetaire, industriële en agrarische problemen in de Staten van Artesië, Languedoc en koninkrijk Pruisen te worden gereleveerd. Handelskwesties stonden ook in Piëmont vaak aan de orde. Hoe vaag ook, toch werpen deze aanduidingen enig licht op de specifieke functies die deze representatieve organen in hun maatschappelijke kontekst vervulden.

3. *Typologie*

De structurele, organisatorische en funktionele variabelen die we hebben belicht, houden verband met elkaar en met de ruimere sociale en economische kontekst. Zo blijkt er een samentreffen te bestaan tussen

1. een predominantie van adel en klerus
2. een zeer lage representatieve activiteit, die in grote entiteiten georganiseerd is
3. een beperking tot fiskale en algemeen-politieke functies.

Anderzijds vallen ook de tegenpolen van deze factoren samen, nl.:

1. een overwicht van steden
2. een hoge representatieve activiteit in kleinere groeperingen
3. een zeer breed aktieterrein, vooral economisch gericht.

Als hypothese durven we hieraan nog een vierde tegenstelling toevoegen nl. respectievelijk een gering en een hoog mutatie-ritme in de politieke mandaten⁶⁵. Dit hangt o.m. samen met het nominatim zetelen van adel en klerus, tegenover de geïnstitutionaliseerde mobiliteit van stedelijke besturen. In deze laatste kan van-

⁶⁵ Aan deze problemen werd vooral in Engeland aandacht besteed, doch slechts over korte perioden: J. G. Edwards, *The personnel of the Commons in Parliament under Edward I and Edward II*, in *Essays in Medieval History presented to T. F. Tout* (Manchester, 1925) pp. 197–214, herdrukt in E. B. Fryde en E. Miller, *Historical studies of the English Parliament to 1603*, 2 dln. (Cambridge, 1970); N. B. Lewis, *Re-election to Parliament in the Reign of Richard II*, in: *English Historical Review*, XLVIII (1933) 364–394; K. L. Wood - Legh, *Sheriffs, Lawyers and Belted Knights in the Parliaments of Edward III*, in *English Historical Review*, XLVI (1931) 372–388 en Dez., *The Knights' attendance in the Parliaments of Edward III*, *ibidem*, XLVII (1932) 398–413; J. S. Roskell, *The Commons in the Parliament of 1422*, *English Society and Parliamentary representation under the Lancastrians* (Manchester, 1954).

zelfsprekend ook verstarring optreden⁶⁶. De eerste drie onderscheiden factoren beantwoorden in omgekeerde volgorde aan de wijze van behoeftenbevrediging, de politieke uitdrukking daarvan, en de structuur van de macht die eigen zijn aan bepaalde maatschappijpatronen. Zij maken het mogelijk vijf types van volksvertegenwoordiging te onderscheiden.

1. Een essentieel landelijke samenleving ontwikkelt zich zeer langzaam, vertoont stabiele sociale structuren, waarin de macht wordt uitgeoefend door grootgrondbezitters, zoals edelen en bepaalde geestelijken. De volksvertegenwoordiging beantwoordt er niet aan de dynamiek vanuit een brede basis, maar in een uiterste geval enkel aan de turbulentie van geminoriseerde edelen, zoals in Hongarije⁶⁷. Zij bestaat er om de behoeften van de vorst te bevredigen inzake de middelen voor zijn machtsuitoefening, en eventueel als steun tegenover gevaarlijke opposities. Het initiatief gaat dan ook uitsluitend van de vorst uit, die slechts tot konvokatie overgaat wanneer de nood daartoe zich voordoet. Een laag vergaderritme (minder dan eens per jaar) en een beperkt aktieterrein zijn voor de hand liggende implicaties, zoals ook de samenstelling van zulk orgaan: een massale opkomst van alle machtigen van het land – waarbij nauwelijks steden behoren – maakt dit type van vergaderingen noodzakelijk tot een uitzonderlijke gebeurtenis, waarbij alleen stellingen kunnen ingenomen worden over grote opties, maar waar geen diepgaand overleg, noch enige executieve functie mogelijk zijn. De invloed van dit type van volksvertegenwoordiging kan niet anders dan beperkt en uitzonderlijk zijn. Dit type hebben de meeste auteurs als de algemene toestand afgeschilderd; in feite komt het enkel voor in de landelijke streken, zoals Centraal-Europa, de grootste delen van Frankrijk, Duitsland en Spanje.

2. Van zodra een landelijke economie langdurig een produktieoverschot bereikt, wijzigen de sociale verhoudingen zich fundamenteel. Er treedt een gedeeltelijke werkverdeling op doordat sommigen zich gaan bezighouden met het vervoer en de vele andere vereisten van de handel. Er ontstaan markten met een inter-regionale en internationale radius; er moeten kontakten gelegd en in stand gehouden worden tussen producenten en konsumenten. Dit type van maatschappij ontsluit zich voor de buitenwereld, maar haar ontwikkeling werpt de statische verhoudingen in de landelijke produktiezones niet wezenlijk omver, daar de commerciële functies in steden van kleine omvang worden gekoncentreerd.

De geschiedenis van het Engelse Parlement is een uitermate kompleks samenspel van factoren, waarbij aanvankelijk het eerste type overheerste; een tweede fase, die tijdens de 13e en het begin van de 14e eeuw kan gesitueerd worden, vertoont een ontwikkeling volgens dit tweede type. Koninklijk Pruisen, met de steden langs de Weichsel, lijkt wel het prototype van dit model; Artesië en Henegouwen behoren er ongetwijfeld eveneens toe. In dit verband kan men ook Normandië, Bourgondië, Languedoc, de Iberische kustgebieden en Piëmont noemen. In dit laatste geval ging de prikkel niet uit van een eigen produktieoverschot, maar van de beheersing van een belangrijke transitohandel. De volksvertegenwoordiging in een dergelijk maatschappijpatroon ruimt plaats in voor de steden die de kern van

⁶⁶ In de steden van Piëmont vierde de verstarring hoogtij: Koenigsberger, *Parliament of Piedmont*, pp. 36–40.

⁶⁷ Bonis, *The Hungarian feudal diet*, p. 293.

het handelsverkeer vormen; zij kenmerkt zich verder door een vrij soepele samenwerking tussen grondbezitters, stedelingen en vertegenwoordigers van de overheid. De vergaderfrequentie ligt duidelijk hoger dan voor het eerste type, nl. van méér dan één tot vijfmaal per jaar. Het aktieterrein is zeer ruim, daar het de problematiek van alle betrokkenen, overheid, producenten, eigenaars, handelaars en konsumenten, beslaat. Dit type van vergaderingen voelt de nadelen van zijn onbestendigheid aan en tracht daaraan te ontsnappen door de installatie van bestendige kommissies en ambtenaren.

3. Uitgesproken verstedelijkte gebieden, waarin de steden geprivilegieerd waren, maar nog onderworpen aan een centraal gezag, vertonen een heel verschillend patroon. Vooraf dient te worden beklemtoond dat een grote diversiteit bestaat in dit type, in verband met de graad van verstedelijking, de densiteit van de bevolking t.o.v. het beschouwde land, het tijdstip van de stadsontwikkeling, de graad van autonomie van de plattelandsbevolking, de situatie van de centrale overheid enz. Het fundamentele gegeven schuilt in de noodzaak voor een stad om betrekkingen te onderhouden met een hinterland, waarvan de uitgestrektheid in verhouding staat tot het aantal stedelingen dat dient gevoed te worden door de produktie van anderen. Het inwonerstal van de steden kan slechts boven een bepaalde grens uitstijgen, die funktie is van de produktiviteit van de landbouw en van de bevolkingsdensiteit in de beschouwde landstreek, indien door invoer meer voedsel beschikbaar komt. Anderzijds produceren de stedelingen goederen, waarvoor zij de grondstoffen ook van buiten hun muren en niet zelden van over de landsgrenzen moeten betrekken, en die zij trachten te verkopen om hun handelsbalans in evenwicht te brengen. Al deze omstandigheden dwingen de stedelingen tot het leggen van allerlei kontakten, handelsrelaties met binnen- en buitenlandse instanties. Uit eigen behoefte ontstaat daar dus een diplomatieke activiteit, gedragen door de overheden van de steden, die in het aanvangsstadium zelf ook kooplieden en ondernemers waren. Deze spontane kontakten konden zich vrij ontwikkelen daar de vorsten op dat vlak aanvankelijk niets in te brengen hadden.

Zo is het te verklaren dat in één der vroegst en sterkst verstedelijkte gebieden van Europa, Vlaanderen, tijdens de 13e en 14e eeuw wel een belangrijke spontane representatieve activiteit van de steden bestond, waarop de vorsten nauwelijks greep hadden, maar dat er pas op het einde van de 14e eeuw een vergadering van de Drie Staten door de vorst werd gekreëerd. Het stedenkollege vervulde essentieel de funktie van het onderhouden van kommerciële kontakten, ook internationaal en ook op juridisch vlak. Het beantwoordde aan de interne dynamiek van een ekonomie die berustte op handelaars en ondernemers, van wier belangen het de exclusieve vertegenwoordiger was. Als informele emanatie van de stadsbesturen kon aan een zeer hoog ritme worden vergaderd volgens de behoeften, eventueel op verschillende plaatsen in binnen- en buitenland tegelijk. De personeelsbezetting was beperkt en snel wisselend, met een relatief grote technische efficiëntie tot gevolg. Wegens de konstante waakzaamheid, informatie en mobiliteit, eigen aan het stedelijk milieu, kan dit type van volksvertegenwoordiging een sterke druk uitoefenen op de centrale overheid en op andere gesprekspartners, zoals producenten, konkurrenten en afnemers, met de ekonomische drukmiddelen als voor- naamste wapen.

Het is begrijpelijk dat Vlaanderen, waar de spanning tussen de voedselproductie, de industriële behoeften en de bevolkingsconcentratie maximaal was, en de vorstelijke autoriteit tijdens de 13e en 14e eeuw vrij zwak was, ook de meest fenomenale ontwikkeling van dit type van volksvertegenwoordiging vertoont. Het was echter ook duidelijk aanwezig, zij het gemodeleerd door andere variabelen, in Brabant, Holland, en wellicht ook tijdelijk in Bohemen (eerste helft 15e eeuw) en Friuli (eind 13e–begin 15e eeuw). Men zal opmerken dat een zo intense representatieve bedrijvigheid slechts mogelijk was, gezien de kommunikatiemiddelen, in een klein territorium, met een diameter van weinig meer dan 100 km.

De spontane activiteit van deze stedenvergaderingen sloot het bestaan van, en hun samenwerking met andere vormen van volksvertegenwoordiging niet uit. Brabant bood een mooi voorbeeld van de vele kombinaties waarin 'standen' en steden, in diverse konstellaties, hun gezamenlijke belangen verdedigden. In de statenvergaderingen weerspiegelde zich dan natuurlijk het overwicht van de steden, en van de grootste in het bijzonder. Zo is het te begrijpen dat ook die types van vergaderingen in verstedelijkte samenlevingen een grotere activiteit ontplooiden dan in landelijke.

4. Een aantal verstedelijkte gebieden hebben andere types van volksvertegenwoordiging ontwikkeld omdat zij niet geplaatst waren onder een centrale overheid. Belangrijke Duitse steden genoten een ruime autonomie, en behoorden ook niet tot een samenhangend territorium. Anderzijds was de concentratie van de bevolking er hoegenaamd niet zo sterk dat zich grote bevoorradingsproblemen gesteld zouden hebben. Het is revelerend dat, ondanks het bestaan sinds ca. 1300 van statenvergaderingen in de meeste *Länder*⁶⁸, stedenbonden ontstonden die de specifieke economische functies vervulden. In dit licht zal men opmerken dat de Duitse Hanze een dergelijke stedenbond was, waarvan de functies identiek waren met de stedenvergaderingen in de Nederlanden, waar deze overigens vroeger bestaande hanzen hebben opgevolgd. De geringere samenhang deed de stedenbonden minder frequent vergaderen dan de territoriale kolleges, maar hun politieke betekenis was toch ook aanzienlijk.

5. Een laatste mogelijkheid is die van autonome steden die wél een grote spanning tussen bevoorrading met voedsel en grondstoffen, afzet van afgewerkte produkten en bevolkingsconcentratie vertoonden, zoals in Noord-Italië. De afwezigheid van een centrale overheid maakt een centrale volksvertegenwoordiging zinloos, zodat in een dergelijke situatie de lokale belangen in een genadeloze concurrentiestrijd tegenover elkaar staan, waarop geen rem van bovenaf bestaat. Het resultaat is de uitschakeling van de zwakkeren en hun onderschikking aan de sterksten. De volksvertegenwoordiging in een structuur van stadstaten is eng lokaal partikularistisch, ook wanneer er een democratische inspraak bestaat. In Vlaanderen bestond een duidelijke tendens in dezelfde zin, die echter door de centrale macht werd ingedijkt en tenslotte onderdrukt. In andere Nederlandse gewesten manifesteerde deze tendens zich later, toen de centrale overheid reeds sterker stond en dus meer weerstand kon bieden. In dergelijke situaties ontstond een representatie van gesubordineerde steden en plattelandsdistrikten tegenover

⁶⁸ Folz, *Les assemblées d'Etats dans les principautés allemandes*, pp. 177–181.

de hoofdstad, met even heftige belangenkonflikten als in andere types van volksvertegenwoordiging.

4. *Evolutietendenzen*

Zoals bij de andere facetten, valt een evolutie op lange termijn maar af te leiden uit zeer precieze en gedetailleerde, liefst kwantitatieve gegevens. Inzake de frekwentie bleek reeds duidelijk dat in Engeland, in Kastilië en in Vlaanderen een belangrijke daling zich aftekende vanaf het midden van de 15e eeuw. De korrelaties met de structurele en funktionele factoren kunnen het scherpst gevolgd worden in Vlaanderen. Daar bleek een evolutie naar een geringer overwicht van de Vier Leden en een ruimere betrokkenheid van kleine steden, platteland en bevoorrechte 'standen'. Deze gang van zaken werd bevorderd door overheidsinitiatieven die ertoe strekten de hegemonie van de Vier Leden te ondervangen door andere groepen meer bij de besluitvorming te betrekken. Deze tendens tekent zich, zoals die van de frekwentie, duidelijk af in de tweede helft van de 15e eeuw. Op functioneel vlak hangt daarmee een verdringing samen van de economische belangstellings sfeer ten gunste van de militaire en de fiskale. Tijdens de late middeleeuwen deed zich dus een omkering voor van de functies van de volksvertegenwoordiging: van spontane emanatie van de handeldrijvende en ondernemende stedelijke burgerij, die de eigen ontplooiing bevorderde, werd zij geleidelijk meer een regeringsinstrument met een systeembehoudende functie.

De volksvertegenwoordiging van het eerste en het tweede type dankte in belangrijke mate haar invloed aan de fiskale bevoegdheid. Tijdens de 15e eeuw ontsnapte die haar echter in de vele gevallen, waar de regeringen erin slaagden zich te verzekeren van vaste onrechtstreekse belastings- en douane-inkomsten. Langs die weg verloren de onderdanen het belangrijkste drukmiddel om hun eisen te doen gelden. Vermits de kracht van de andere types van volksvertegenwoordiging minder schuilde in de fiskale dan in de economische druk, is hun wegwijnen eerder in verband te brengen met verschuivingen van het economisch zwaartepunt.

De Leden van Vlaanderen hebben in de jaren 1447–53 zelfs de invoering van een stelsel van permanente indirecte belastingen in de Nederlanden kunnen verhinderen⁶⁹. Daardoor behielden zij een drukmiddel dat ook nog in de volle 16e eeuw niet aan de Staten-Generaal zou kunnen ontnomen worden door de hertog van Alva. Hun economische achteruitgang, gepaard aan de opkomst van kleinere nijverheidscentra en van andere streken zoals Brabant en Holland, verklaart de vermindering van de politieke invloed van de Leden in Vlaanderen en in de Staten-Generaal der Nederlanden. Dit laatste orgaan ontleende zijn grote kracht in de 16e en 17e eeuw aan het economisch belang van zijn dominante groepen, aan het behoud van zijn fiskale bevoegdheid en – een niet te onderschatten faktor in een evolutie op lange termijn – aan het prestige van zijn antecedenten en dat van zijn onderdelen. De Vier Leden en de Staten van Vlaanderen genoten in die periode immers een gezag dat groter was dan wat men alleen op grond van hun economisch potentieel zou verwachten, gezien de inertie van bestaande instellingen.

Op de noordelijke Nederlanden na, tendeerde de Europese volksvertegenwoor-

⁶⁹ Blockmans, Volksvertegenwoordiging in Vlaanderen, dl. III hoofdstukken I en II.

diging van de 14e tot de 16e eeuw vooral naar de eerste twee types, met dien verstande dat zij daarbij vrij algemeen aan macht inboette tegenover het centrale gezag. Een algemene verklaring voor dit falen durven wij op grond van het huidige onderzoek nog niet formuleren, maar het lijkt al wel duidelijk dat de beheersing van nieuwe economische krachten door de vorsten heeft bijgedragen tot hun groeiende overmacht.

De ontwikkelingsmodellen die we opstelden over de volksvertegenwoordiging in diverse maatschappijpatronen zouden nog kunnen verfijnd worden wanneer er voor meer landen zulk precies materiaal zou beschikbaar zijn als voor enkele Nederlandse gewesten. Anderzijds lenen zij zich tot toetsing aan nog andere maatschappelijke situaties, omdat de aangehaalde factoren zekere konstanten inhouden, waarvan het nuttig zou zijn de aktuele implicaties bloot te leggen.

*Rijksuniversiteit
Gent*